

บทที่ 8

บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพกรณีศึกษา: กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์กระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะออมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ และ 2) สังเคราะห์รูปแบบกระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะออมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนากลุ่มสังฆะออมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

การวิเคราะห์กระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะออมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

จากการวิจัย พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัยได้ส่งผลให้เกิดกลุ่มสังฆะออมทรัพย์ขึ้น และกระบวนการจากอดีตเมื่อราวปี พ.ศ. 2517 ถึงปัจจุบัน กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ได้มีกระบวนการพัฒนาการถึง 4 ขั้นตอน ซึ่งส่งต่อการสร้างเสริมสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน หากพิจารณาอย่างถ่องแท้จะ พบว่าหลักคิดสำคัญที่ทำให้กระบวนการพัฒนาส่งผลการสร้างเสริมสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมได้นั้น เริ่มขึ้นจากการให้ความหมายของคำว่า สุขภาพที่สะท้อนถึงการมองสุขภาพอย่างเป็นองค์รวมของคนในชุมชน ข้อค้นพบ ที่สำคัญ คือ

1. กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ให้ความหมายสุขภาพ คือ ความสุข ความไม่รู้สึกถูกบีบคั้น สุขภาพมี 4 มิติ ที่มีความเชื่อมโยงและส่งผลต่อกัน สุขภาพกาย คือ ความสุขจากการมีร่างกายที่แข็งแรง สุขภาพจิต คือ ความสุขที่จิตไม่เครียด สุขภาพสังคมคือความสุขที่สามารถทำหน้าที่และอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้ดีทำให้มีครอบครัวที่อบอุ่นและชุมชนที่เกื้อกูล โดยความสุขกาย จิตและ สังคมต้องอาศัยสุขภาพจิตวิญญาณ (ปัญญา) ซึ่งสะท้อนจากหลักคิดในการดำเนินชีวิตที่มีผลให้พฤติกรรมความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นไปในทิศทางเอื้อต่อการมีความสุข เป็นการมองสุขภาพในเชิงระบบที่ประกอบด้วย 2 ระบบย่อย คือ ระบบชีวิตของความเป็นมนุษย์ ประกอบด้วย 3 มิติ คือ กาย จิต และจิตวิญญาณ (ปัญญา) และระบบที่อยู่รอบตัวมนุษย์ได้แก่สภาพแวดล้อมทางกายภาพและ สภาพแวดล้อมทางสังคม ระบบสุขภาพ จึงเป็นระบบที่มีความซ้อนทับ และความเชื่อมโยงของความสัมพันธ์ของระบบทั้งสอง

2. ความเปลี่ยนแปลงสู่สังคมทันสมัย ทำให้คนอยู่ภายใต้อำนาจเงินตรา จึงเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนที่ต้องการใช้เงินตรามาพัฒนาตน เพื่อเลิกความเป็นทาสเงิน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากการพัฒนาสู่ความทันสมัย มีผลให้การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่มีลักษณะไม่เอื้อต่อการมี

สุขภาพ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่เคยอยู่แบบพอกินพอกินไปสู่บริโภคนิยม ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนการพัฒนาการศึกษา การสาธารณสุข และทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนในชุมชนลดความสามารถในการพึ่งพาตนเอง เนื่องจากการพัฒนาไม่ได้พัฒนาศักยภาพการเรียนรู้แต่เป็นการทำลาย พบว่าความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมที่มีความเกื้อกูลกันจากการเป็นเครือญาติไปสู่การว่าจ้าง อย่างไรก็ตามในชุมชนชนบท ได้แก่ ตำบลน้ำขาว นาหว้า คลองเปี้ยะ ยังคงความเกื้อกูลกัน แต่เริ่มจางคลายเมื่อเทียบกับในอดีต ส่วนชุมชนชานเมือง คือ ตำบลคองหงส์ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด และจากการพัฒนาสู่ความทันสมัยพบว่าได้มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์ การเปลี่ยนแปลงชุมชนที่ไม่เคยหยุดนิ่งเป็นสาเหตุให้คนในชุมชนต้องรวมตัวกันเพื่อการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกลุ่มสังจะออมทรัพย์ขึ้น และเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนากลุ่มสังจะออมทรัพย์

3. กระบวนการพัฒนากลุ่มสังจะออมทรัพย์ เป็นกระบวนการใช้เงินเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนให้มีคุณธรรม คือ มีสังจะและเกิดการเรียนรู้ เพื่อการพึ่งพาตนเองได้ โดยมีกระบวนการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน คือ

3.1. การก่อร่างสร้างกลุ่ม เป็นการรวมตัวของของคนในชุมชน เนื่องจากการขาดและเข้าไม่ถึงแหล่งทุน ผู้นำที่มีคุณธรรม และการเสียสละในขณะนั้น ได้เรียนรู้สิ่งผิดพลาด กล้าคิดกล้าตัดสินใจ ประยุกต์แนวคิดกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตมาพัฒนากลุ่มสังจะออมทรัพย์ขึ้น ในขั้นตอนนี้ผู้นำต้องหาทางสร้างความเข้าใจเพื่อชักชวนคนในชุมชนให้เข้าร่วมกลุ่มซึ่งจะเริ่มจากคนใกล้ชิดก่อน

3.2 การสร้างกลุ่ม ฐานคิดของผู้นำคือ คนให้ค่าของเงินมาก ดังนั้นจึงต้องใช้เงินเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตคน โดยเน้นการพัฒนาจิตใจคนให้มีสังจะ ประหยัดและมีวินัย กิจกรรมในขั้นตอนนี้ คือ การเลือกตั้งบุคคลที่ซื่อสัตย์และจริงใจให้เป็นคณะกรรมการ มีการสร้างกฎกติกาที่ปฏิบัติได้และมีความยืดหยุ่น เพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่สมาชิก ใช้กฎหมายสังคมเป็นเครื่องมือควบคุมสมาชิก จัดให้มีการประชุมเพื่อร่วมกันเรียนรู้การบริหารงาน พบว่าการมีเงินออมและมีแหล่งทุนชุมชนไว้คอยช่วยเหลือยามเดือดร้อนเรื่องเงินมีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพจิต กลุ่มสังจะออมทรัพย์ตำบลน้ำขาว เป็นกลุ่มเดียวที่ริเริ่มการมีกองทุนสวัสดิการตั้งแต่แรกเริ่มตั้งกลุ่ม พบว่าการจัดสวัสดิการซึ่งเป็นหลักประกันในชีวิตยามเจ็บป่วยมีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพกายและจิต

3.3) การขยายแนวคิดสวัสดิการและสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่เกิดเวทีเรียนรู้เรื่องกองทุนสวัสดิการ และส่งผลให้กลุ่มสังจะออมทรัพย์ตำบลน้ำขาว ได้ก่อตั้งกลุ่มสังจะออมทรัพย์ที่มีเป้าหมายเฉพาะขึ้นอีก 10 กลุ่ม และมีการจัดสวัสดิการที่มีความหลากหลายมากกว่าที่เป็นอยู่นอกจากนั้นยังส่งผลผลักดันให้เกิดกองทุนสวัสดิการในกลุ่มสังจะออมทรัพย์ตำบลนาหว้า คลองเปี้ยะและคองหงส์ กลุ่มมีกิจกรรมปรับขยายกองทุนด้วยการนำเงินดอกผลและการสนับสนุน

จากบุคคลและองค์กรภายนอกมาตั้งเป็นกองทุน การขยายกองทุนเกิดจากความต้องการของสมาชิก และมีการนำเงินกองทุนสวัสดิการฝากออมทรัพย์ พบว่ามีการร่วมตัวเป็นเครือข่ายของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในจังหวัดสงขลา ผลการพัฒนากลุ่มต่อการสร้างเสริมสุขภาพ พบว่า มีการใช้สวัสดิการเป็นเงื่อนไขและสร้างเสริมการมีสุขภาพกาย เช่น สวัสดิการสุขภาพดีของตำบลน้ำขาว สวัสดิการปลูกผักสวนครัวของผู้สูงอายุของตำบลนาหว้า การมีสวัสดิการทำให้มีหลักประกันในชีวิตช่วยสร้างเสริมสุขภาพจิต และช่วยให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ การมีสวัสดิการที่ช่วยเชื่อมประสานความสัมพันธ์ให้เกิดครอบครัวอบอุ่น และชุมชนที่เกื้อกูลกันมีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพสังคม นอกจากนี้ การเรียนรู้การแก้ปัญหาาร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมเป็นการพัฒนาสุขภาพจิตวิญญาณ (ปัญญา)

3.4 การขยายกิจกรรมและผลักดันสวัสดิการสู่การเป็นนโยบายสาธารณะ เป็นขั้นตอนที่สะท้อนแนวคิดว่าการเรียนรู้ต้องต่อเนื่องปรับเปลี่ยนไปตามบริบท เพื่อการพึ่งพาตนเอง ซึ่งแสดงออกให้เป็นรูปธรรมด้วยกิจกรรม ร้านค้าชุมชน การผลักดันสวัสดิการไปสู่การเป็นนโยบายสาธารณะ สภาชุมชน และธุรกิจชุมชน ผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพ พบว่ามีแหล่งอาหารที่ปลอดภัยที่ช่วยสร้างเสริมสุขภาพกาย จากกิจกรรม โรงน้ำปลาและโรงสีข้าวของตำบลคลองเปยะ การมีสวัสดิการที่ครบวงจรชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ช่วยสร้างเสริมสุขภาพกายและจิต สภาชุมชน ช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพสังคม นอกจากนี้การมีมรรควิถีออกจากวังวนหนี้สิน และการมีสภาชุมชนเป็นเวทีเรียนรู้ ช่วยสร้างเสริมสุขภาพจิตวิญญาณ (ปัญญา)

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ได้นำเสนอแนวคิดการพัฒนาในอนาคตที่น่าสนใจ กล่าวคือ การพัฒนาต้องเป็นแบบบูรณาการและเน้นการมีส่วนร่วม การพัฒนาต้องเริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนความคิดและค่านิยม ความเชื่อมั่นในศักยภาพของกลุ่มมีผลต่อการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเอง กิจกรรมเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพที่วางแผนจะดำเนินการในอนาคต ได้แก่ ซื่อแพงขายถูก ปลูกผักเลี้ยงสัตว์ปลอดสาร เลี้ยงโคขุน ปลูกสมุนไพร ทำปุ๋ยชีวภาพ ชำแหละโคชุมชน ข้าวซ้อมมือ เมนูอาหาร ธุรกิจวิสาหกิจชุมชนที่รักษาสีเขียวและช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตและโครงการชุมชนสีเขียว

การสังเคราะห์รูปแบบกระบวนการพัฒนากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

การสังเคราะห์รูปแบบกระบวนการพัฒนากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ จากการวิจัยพบว่ามี 3 ขั้นตอน คือ

1. การประเมินชุมชน เป็นขั้นตอนประเมินความพร้อมในการรวมกลุ่ม 3 ประการ คือ ความต้องการของชุมชน ภาวะผู้นำของผู้นำกลุ่ม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน
2. กระบวนการสร้างกลุ่ม เป็นขั้นตอนที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนย่อย คือ

1. การสร้างการออม เป็นขั้นการรวบรวมคนเข้าร่วมกิจกรรม พบว่า การแสวงหาสมาชิกต้องเริ่มจากการสร้างความเข้าใจในหมู่ญาติมิตรและเพื่อนฝูง และการรวบรวมเงินด้วยกิจกรรมการเลือกตั้งคนที่ซื่อสัตย์มาเป็นคณะกรรมการ การร่วมมือกันออกกฎกติกาที่เป็นยอมรับปฏิบัติได้และมีความยืดหยุ่น มีระบบเอกสาร ระบบบัญชีที่ง่ายไว้ตรวจสอบ และใช้กฎทางสังคมในการควบคุมสมาชิกกลุ่ม

2. การใช้เงินออม เป็นขั้นการใช้เงินออมเพื่อประโยชน์ต่อสมาชิกกลุ่ม ใน 2 ลักษณะ คือ การกู้ยืม และการจัดสวัสดิการ การกู้ยืมเงินควรมีวงเงินกู้ที่สามารถผ่อนคืนได้และอนุมัติให้กู้เมื่อยามจำเป็นเท่านั้น และสมาชิกต้องคืนเงินต้นและดอกเบี้ยตามที่ตั้งสัจจะไว้กับกลุ่ม การจัดสวัสดิการสำหรับกลุ่มใหม่ที่มีการกู้ยืมควรให้เอาดอกเบี้ยการกู้ยืมเงินร้อยละ 50 มาตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการ และนำไปให้กู้ยืมเพื่อนำดอกผลส่วนใหญ่มารจัดสวัสดิการ กลุ่มเก่าที่มีการกู้ยืมเงินแต่ไม่มีการจัดสวัสดิการให้พยายามแบ่งดอกเบี้ยจากการกู้ยืมเงินมาตั้งกองทุนสวัสดิการ สำหรับกลุ่มที่มีเป้าหมายการตั้งกลุ่มเพื่อสวัสดิการเท่านั้น ให้นำเงินออมส่วนใหญ่มารจัดสวัสดิการ และควรนำเงินออมส่วนหนึ่งตั้งเป็นกองทุนสำรองเพื่อประกันความเสี่ยง

3. การประยุกต์ใช้เงินออม เป็นขั้นการนำเงินที่ออมได้ไปใช้ในกิจกรรมเพื่อสร้างประโยชน์แก่ชุมชนโดยภาพรวม

3. การประเมินผลการพัฒนากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นขั้นตอนประเมินผลการพัฒนากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ด้วยตัวชี้วัด 4 ประการ ซึ่งมีผลการสร้างเสริมสุขภาพดังนี้

1. เงินออมและหรือแหล่งทุนชุมชนมีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพกาย และจิต
2. สวัสดิการครบวงจรชีวิต มีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพกาย และจิต
3. เวทีเรียนรู้และเครือข่าย มีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพจิตวิญญาณ (ปัญญา)
4. กิจกรรมสร้างสรรค์ชุมชน มีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพสังคม

ผลของการสร้างเสริมสุขภาพตามตัวชี้วัดนั้นเป็นผลโดยตรง แต่มีผลเชื่อมโยงต่อสุขภาพในมิติอื่นด้วย เนื่องจากความเป็นองค์รวมของสุขภาพ

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย มีประเด็นที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

1. การสร้างเสริมสุขภาพองค์รวมในการปฏิรูประบบสุขภาพ
2. กระบวนการพัฒนากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพองค์รวม
3. ความเชื่อมโยงของระบบการศึกษา ระบบสังคม และระบบสุขภาพ

1. การสร้างเสริมสุขภาพองค์รวมในการปฏิรูประบบสุขภาพ

การพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย มีผลต่อการดำเนินชีวิต พบว่า มนุษย์มีความทุกข์ทั้งกายและจิตมากขึ้น จากการรู้ไม่เท่ากันกระแสของบริโภคนิยม ความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เคยเกื้อกูลกันเปลี่ยนเป็นต่างคนต่างอยู่ จากความเห็นแก่ตัวที่มีมากขึ้นอีกทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ก็ได้ถูกทำลายให้เสื่อมโทรมลงจนน่าวิตก ในด้านการแพทย์และสาธารณสุข จะเห็นว่าการพัฒนาส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เคยพึ่งพิงธรรมชาติและอาศัยความเกื้อกูลกันในระบบการแพทย์ภาคประชาชน และระบบการแพทย์พื้นฐานซึ่งมีรากฐานจากวัฒนธรรมความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างผี พราหมณ์ พุทธ ซึ่งหากพิจารณาถึงระบบการแพทย์ดังกล่าว จะเห็นว่ามีลักษณะเป็นการดูแลรักษาสุขภาพที่อยู่ในวิถีชีวิต เชื่อมโยงซ้อนทับกับระบบสังคมและระบบนิเวศน์วิทยาที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพรอบตัวมนุษย์ ผลจากการพัฒนาการแพทย์และสาธารณสุข สมัยใหม่ ซึ่งมีรากฐานจากกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่เชื่อในสิ่งที่มีอยู่จริงคือ สสารและพลังงาน และสามารถพิสูจน์ได้ ทำให้สุขภาพมีความหมายและขอบเขตเพียงด้านร่างกาย ระบบสุขภาพมีขอบเขตเพียงระบบการแพทย์และสาธารณสุขเท่านั้น จากกระบวนทัศน์ดังกล่าวทำให้ระบบการแพทย์และสาธารณสุข มีลักษณะที่ขาดมิติทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นระบบบริการที่ด้รับ เป็นการรักษาพยาบาล เมื่อเจ็บป่วยมากกว่าเชิงรุก คือ การสร้างเสริมสุขภาพเพื่อป้องกันการเจ็บป่วย และเน้นสุขภาพในมิติที่แคบคือการเจ็บป่วยด้านร่างกาย

จากสถานการณ์การแพทย์และสาธารณสุขที่เป็นอยู่ พบว่าไม่สามารถช่วยให้คนไทยสุขภาพดีได้ จึงเกิดการทบทวน และมีผลให้เกิดการปฏิรูประบบสุขภาพขึ้น โดยในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ ได้กำหนดสาระหลักคือ การขยายขอบเขตของสุขภาพที่มีมิติของกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ (ปัญญา) มิใช่เพียงเกี่ยวกับกับโรคและการรักษาเท่านั้น ระบบสุขภาพจึงเป็นระบบที่ซ้อนทับเชื่อมโยงกับระบบสังคมและระบบวิถีชีวิต ไม่จำกัดเพียงแต่ระบบการแพทย์และสาธารณสุขเป็นเรื่องของทุกคนในสังคม ระบบสุขภาพเป็นระบบที่เน้นการสร้างนำการซ่อมสุขภาพ เป็นอุดมการณ์ของชาติ ทิศทางการพัฒนาทั้งปวงต้องถือเอาสุขภาพที่สมบูรณ์เป็นตัวตั้ง มิใช่เอาเงินเป็นสิ่งสูงสุด (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2545 : 9)

จากการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางด้านการแพทย์และสาธารณสุขในการปฏิรูประบบสุขภาพ ผู้วิจัยเห็นความเชื่อมโยงของการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ เมื่อขยายขอบเขตของสุขภาพว่าเป็นสุขภาพองค์รวมที่มี 4 มิติ คือกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ (ปัญญา) ดังนั้นระบบสุขภาพจึงต้องครอบคลุมระบบทุกระบบในการดำเนินชีวิต อันประกอบด้วย ระบบของคนซึ่งเป็นองค์รวมของกายกับจิตและระบบที่อยู่ล้อมรอบตัวคน ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ ที่เรียกว่าระบบสังคม และทั้งคนและระบบสังคมก็เป็นระบบย่อยที่อยู่ในระบบที่ใหญ่กว่าคือระบบสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การพัฒนาสุขภาพองค์รวม จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงระบบบริการการแพทย์ และสาธารณสุข ที่เน้นการซ่อมสุขภาพไปสู่การสร้างเสริมสุขภาพองค์รวม ซึ่งต้องอาศัยดุลยภาพของทุกระบบในการดำเนินชีวิต คือ คนที่

ประกอบด้วยกายกับจิต ระบบสังคม และระบบสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างบูรณาการ (ประเวศ วะสี, 2549 ว พระพรหมคุณาภรณ์ : ป.อ.ปยุตโต, 2548) สุขภาพเป็นผลจากการพัฒนาคน เพื่อการมีองค์รวมของการดำเนินชีวิตที่ดี ทั้งนี้เพราะคนเป็นตัวกระทำที่สำคัญอันมีผลต่อ พฤติกรรมความสัมพันธ์ของคนในระบบสังคม และความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อมทาง กายภาพที่เอื้อต่อการมีสุขภาพ

การมองสุขภาพองค์รวม เป็นผลจากการพัฒนาคนในการดำเนินชีวิต ได้ส่งเสริมแนวคิด การสร้างเสริมสุขภาพ และเชื่อว่าเป็นทางออกที่จะช่วยให้คนไทยมีสุขภาพดี จากการพึ่งพาตนเอง ได้ในด้านสุขภาพ แนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพจะพบว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับทุกระบบของการ ดำเนินชีวิต คือ คน สังคม และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ดังที่ปรากฏในกฎบัตรออกดาวา ที่ได้กล่าว ถึงยุทธศาสตร์ 5 ข้อในการสร้างเสริมสุขภาพอันประกอบด้วย การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน/ กระบวนการชุมชน การพัฒนาทักษะสุขภาพส่วนบุคคล การสร้างสรรคสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพและการปรับเปลี่ยนระบบบริการทางแพทย์และสาธารณสุข อย่างไรก็ตาม ระบบการแพทย์และสาธารณสุข ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแม้ว่าจะมีงานสร้างเสริมสุขภาพ อยู่ แต่มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะสุขภาพส่วนบุคคล และสุขภาพสิ่งแวดล้อมซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า ไม่เพียงพอ เพราะยังมีมุมมองการสร้างเสริมสุขภาพที่เน้นตัวบุคคล และสิ่งแวดล้อมในวงแคบ ในขณะที่ตัวกำหนดสุขภาพสำคัญ ต้องยอมรับว่า คือ สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพ ทั้งในส่วน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นสังคม ซึ่งผู้วิจัยคิดว่ามีส่วนสำคัญยิ่ง และการสร้าง สิ่งแวดล้อมดังกล่าวให้เอื้อต่อสุขภาพนั้น จำเป็นต้องอาศัยกลไกทางสังคม เพื่อการพัฒนาคนให้มี สุขภาพ ซึ่งก็ได้ถูกกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การสร้างเสริมข้อที่ว่าการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน / กระบวนการชุมชน ในกฎบัตรออกดาวา

กระบวนการชุมชน/การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นกระบวนการที่ใช้ในการ พัฒนาชุมชนมาตลอด และเป็นที่ยอมรับว่ากระบวนการชุมชนเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการในทุก ด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม รวมทั้งการแพทย์ และสาธารณสุข จากการ ศึกษาภาคสนามผู้วิจัยพบว่า การพัฒนาชุมชนไม่ได้แยกส่วน ผลของการพัฒนาที่มีลักษณะบูรณาการ ส่งผลต่อสุขภาพ กล่าวคือ สุขภาพเป็นผลลัพธ์จากการพัฒนาที่มีลักษณะบูรณาการนั่นเอง ดังนั้น หากการปฏิรูประบบสุขภาพ มุ่งหวังสุขภาพเป็นอุดมการณ์ของชาติ ทิศทางการพัฒนาถือเอา สุขภาพที่สมบูรณ์เป็นตัวตั้งนั้น จึงมีความจำเป็นต้องกลับมาสนใจ และเข้าใจกระบวนการชุมชน ซึ่ง เป็นเรื่องของสังคมที่บุคลากรทางการแพทย์ไม่คุ้นเคย เนื่องจากระบบบริการการแพทย์และสาธารณสุข รวมทั้งการศึกษาทางด้านการแพทย์ และสาธารณสุขถูกจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะเรื่องการเจ็บ ป่วย การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วยมานาน

การศึกษาเอกสาร และผลการวิจัย ผู้วิจัยพบว่า ความหมายของสุขภาพองค์รวมในมิติสุข ภาพจิตวิญญาณ (ปัญญา) ยังมีความเข้าใจที่ไม่ตรงกันและยังไม่ชัดเจน การศึกษาครั้งนี้

ผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความที่คาดว่าจะครอบคลุม โดยได้ให้ความหมายสุขภาพจิตวิญญาณ (ปัญญา) คือความสุข ที่เกิดจากการทำงานของจิต ในการพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์หรือแยกแยะ บรูณาการสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมตรงตามความเป็นจริง จนมองเห็นทางที่จะจัดการ ดำเนินการหรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เป็นตัวกำกับการทำงานของจิตส่งผลให้มีพฤติกรรมความ สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคมไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม ผู้วิจัยได้นิยาม ศัพท์ในภาพกว้าง แต่หากพิจารณาลงลึก พบว่ามี 2 ระดับ คือ ระดับที่ใช้กันทั่วไป คือ ความสุขที่เกิด จากการมีหลักคิดในการดำเนินชีวิต เพื่อแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต อีกระดับคือ การเข้าใจตนเอง ตามความเป็นจริงจนถึงที่สุด สามารถลดละความเห็นแก่ตัว จนเป็นอิสระและช่วยให้มีความสุข อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ความหมายของสุขภาพจิตวิญญาณ (ปัญญา) คือผลจากการเรียนรู้ทั้งเรื่อง ภายนอกตนเองและภายในตนเอง และจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคน ทั้งในระบบการศึกษา และทาง ด้านศาสนา เพื่อการมีสุขภาพองค์รวม

2. กระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะอ้อมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

การมองสุขภาพเป็นผลจากการพัฒนาคนในระบบการดำเนินชีวิตช่วยส่งเสริม แนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพโดยอาศัยกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชน จากการศึกษาการพัฒนา องค์กรชุมชน รวมทั้งกลุ่มสังฆะอ้อมทรัพย์ที่เป็นกรณีศึกษา ผู้วิจัยได้ถูกตอกย้ำให้เห็นว่าการพัฒนา เป็นแบบบูรณาการไม่ได้แยกส่วน และองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้กลุ่มสังฆะอ้อมทรัพย์สามารถ พัฒนาสู่การพึ่งพาตนเองได้ในทุกด้านนั้น คือ การพัฒนาศักยภาพของคนในกลุ่มให้มีศักยภาพใน การเรียนรู้การบริหารจัดการกลุ่ม และส่งผลให้เกิดความรักและผูกพันในกลุ่ม (ประเวศ วรรณี, 2539 : 7-10 ; เสรี พงศ์พิศ, 2546 : 16-27)

กระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะอ้อมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นกระบวนการ ที่ต้องตระหนักว่า สุขภาพเป็นผลจากความสัมพันธ์ของคนกับระบบสังคมและระบบสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพในการดำรงชีวิต กระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะอ้อมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นการใช้กลไกทางสังคมมาควบคุมขัดเกลาพฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มให้เป็นไปตามบรรทัดฐาน ของกลุ่มอันนำไปสู่เป้าหมายของการร่วมกลุ่ม ซึ่งต้องยอมรับว่าเป้าหมายของการรวมตัวของคน เป็นสังคมในทุกระดับ มีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกกลุ่ม อันสูงสุดคือ ความสุข หรือสุขภาพองค์รวม

จากการศึกษาวิจัย พบว่า กลุ่มสังฆะอ้อมทรัพย์ก่อตั้งขึ้นด้วยปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ เป็นองค์กรที่เกี่ยวกับเงิน แต่ด้วยความชาญฉลาดของผู้นำที่เข้าใจกิเลสของมนุษย์ จึงใช้เงินเป็น เครื่องมือในการพัฒนาคนให้มีสังฆะ ซึ่งเป็นการพัฒนาคนให้เป็นคนดี โดยใช้กิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งอาศัยกลไกทางสังคม คือ การสร้างบรรทัดฐานของกลุ่มให้สมาชิกปฏิบัติตาม จะเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมกลุ่มมิได้มีเป้าหมายทางด้านสุขภาพโดยตรง แต่การพัฒนาคนให้เป็นคนมีสังฆะจะ ตลอดจนกิจกรรมการออมเงิน การสร้างแหล่งทุนชุมชน และการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก ช่วย

สร้างเสริมสุขภาพจิตและสังคมได้ ขณะเดียวกันการร่วมกันเรียนรู้การแก้ปัญหาในกิจกรรมกลุ่ม เป็นการสร้างเสริมสุขภาพจิตปัญญา (ปัญญา) ได้

ในระยะแรกการจัดสวัสดิการจะมุ่งเน้นสวัสดิการที่เป็นตัวเงิน สวัสดิการทางด้านสุขภาพที่เห็นเป็นรูปธรรม คือ สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ซึ่งให้เป็นตัวเงิน เพื่อใช้จ่ายในการซ่อมสุขภาพ อย่างไรก็ตามการพัฒนากองทุนสวัสดิการไม่ได้หยุดนิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคม ซึ่งผลจากกระแสการปฏิรูประบบสุขภาพที่เน้นการสร้างสุขภาพนำการซ่อมสุขภาพ ส่งผลให้เกิดสวัสดิการสุขภาพดีขึ้น และในระยะหลังได้มีการนำกองทุนสวัสดิการมาใช้ในการพัฒนาชุมชน เพื่อประโยชน์แก่คนในชุมชนโดยภาพรวม อันมีส่วนสำคัญในการสร้างเสริมสุขภาพสังคม

จากการศึกษาผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตได้ว่า เมื่อพูดถึงสุขภาพ คนในชุมชน จะมองสุขภาพที่เป็นผลที่เกิดกับตัวบุคคล และยังขาดการมองระบบสุขภาพที่ขยายวงกว้างที่ครอบคลุมทั้งชีวิต ระบบสังคม และระบบสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การพัฒนาการเสริมสุขภาพองค์รวมในกลุ่ม สัจจะออมทรัพย์ จึงมีความจำเป็นต้องให้เห็นระบบสุขภาพที่ซ้อนทับและเชื่อมโยงกับระบบสังคม และระบบวิถีชีวิต

กระบวนการพัฒนากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่ผ่านมาได้ทำให้เกิดสุขภาพในมิติจิต สังคม และจิตวิญญาณ (ปัญญา) ที่ช่วยให้กลุ่มพัฒนาจนสามารถพึ่งพาตนเองได้และยังต้องการการพัฒนาสุขภาพกายเพิ่มขึ้น ควรเน้นการสร้างเสริมสุขภาพกายมากกว่าการซ่อมสุขภาพกาย โดยเปลี่ยนสวัสดิการจากการให้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาลไปเป็นสวัสดิการสุขภาพดี ด้วยกิจกรรมสร้างสรรค์สุขภาพกาย ความสัมพันธ์และการเรียนรู้เพื่อการมีสุขภาพและการสร้างสรรค์ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เป็นต้น

ปัญหาหนี้สินของคนในชุมชน ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตระหนักถึงปัญหาและพยายามหาแนวทางช่วยเหลือ แต่จากการสัมภาษณ์ สมาชิกส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า ออมทรัพย์สามารถพัฒนาเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ได้ แม้จะเป็นหนี้สัจจะออมทรัพย์ แต่สามารถบริหารจัดการได้ มีส่วนน้อยที่เป็นหนี้ แต่ไม่เกิดรายได้ ซึ่งเป็นเพราะการรู้ไม่เท่าทันกิเลสของตนเอง

การพัฒนาสวัสดิการภาคประชาชน เป็นนโยบายสาธารณะที่กำลังขับเคลื่อนอยู่ในขณะนี้ นับว่าสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การสร้างเสริมสุขภาพในกฎบัตรออกตราที่ว่า การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ และแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายองค์กรการเงินชุมชน ที่ทำให้เกิดพลังและสามารถผลักดันประเด็นที่เป็นความต้องการของกลุ่ม ผู้การเป็นนโยบายได้ ผู้วิจัยเชื่อว่าหากสวัสดิการภาคประชาชนได้รับการยอมรับสู่การเป็นนโยบายสาธารณะ จะมีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพองค์รวมให้เกิดขึ้นกับสมาชิกกลุ่ม ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและเป็นคนที่ขาดหลักประกันในชีวิตจากการขาดสวัสดิการอยู่ในขณะนี้

3. ความเชื่อมโยงของระบบการศึกษา ระบบสังคม และระบบสุขภาพ

จากการอภิปรายในสองหัวข้อข้างต้น ผู้วิจัยพิจารณาเห็นความซึ้นทับและเชื่อมโยงของระบบการศึกษา ระบบสังคม และระบบสุขภาพ ในกระบวนการพัฒนากลุ่มสังคมจะอ้อมทรัพย์สินที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนโดยอาศัยกลไกทางสังคม เพื่อการมีสุขภาพองค์รวม คือ สุขภาพทั้งทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ (ปัญญา)

การพัฒนากลุ่มสังคมจะอ้อมทรัพย์สิน ใช้กลไกทางสังคม คือการใช้บรรทัดฐานของกลุ่มได้แก่การมีสังคมต่อตนเอง และต่อกลุ่มในการควบคุมขัดเกลาสมาชิก มีการกำหนดบทบาทหน้าที่และกฎกติกา เพื่อให้กลุ่มมีระเบียบและพัฒนาสู่เป้าหมายของการรวมกลุ่มคือ สังคมดี คนมีความสุข แนวคิดหลักคือใช้เงินตราเป็นสื่อในการพัฒนาคนให้เป็นคนดีและมีการเรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเอง และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข กิจกรรมกลุ่มสังคมจะอ้อมทรัพย์สินเป็นการพัฒนาคนโดยใช้กลไกทางสังคม ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนากลุ่มสังคมจะเป็นการศึกษาเนื่องจากเป็นกระบวนการที่ทำให้สมาชิกกลุ่มมีการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย จากการเรียนรู้จากประสบการณ์และปัญหาในการดำเนินชีวิตจะ เห็นว่าหัวใจของการพัฒนากลุ่มสังคมจะอ้อมทรัพย์สินอยู่ที่การเรียนรู้ เนื่องจากเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีการดำเนินชีวิตที่เอื้อต่อการมีสุขภาพการเรียนรู้เป็นการสร้างเสริมสุขภาพทางจิตวิญญาณ (ปัญญา) ซึ่งมีความสำคัญมากเนื่องจาก จากเป็นตัวกำกับพฤติกรรม ความสัมพันธ์ของคนกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นหัวใจสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคนและเป็นภาระกิจสำคัญยิ่งของระบบการศึกษาในทุกระบบ

ผลจากกระบวนการพัฒนากลุ่มสังคมจะอ้อมทรัพย์สินที่เน้นการพัฒนาคนด้วยการเรียนรู้ช่วยให้สามารถคิดแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ (สุขภาพจิตวิญญาณ) มีผลให้คนมีความสุข คือ กายไม่เจ็บ (สุขภาพกาย) จิตไม่เครียด (สุขภาพจิต) และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สุขภาพสังคม) ซึ่งมีความเชื่อมโยงกัน การเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เป็นเป้าหมายของการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนากลุ่มสังคมจะอ้อมทรัพย์สิน ซึ่งเป็นระบบสังคม เพื่อให้คนในกลุ่มสามารถพึ่งพาตนเองได้ และเกิดความสุขทั้งในมิติกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ (ปัญญา)

ข้อเสนอแนะ

กระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะออมทรัพย์ เป็นรูปธรรมหนึ่งของการสร้างเสริมสุขภาพองค์กรวม ดังที่แสดงให้เห็นจากผลการวิจัย เพื่อให้ผลการวิจัยที่มีคุณค่าถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้จะเห็นว่า กระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะออมทรัพย์ สามารถพัฒนาชุมชนในทุกด้าน และมีผลให้เกิดสุขภาพองค์กรวมได้ จึงควรพิจารณาเพื่อนำไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ

1.1 การเสริมสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและการคุ้มครองทางสังคม และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9

1.2 ในหมวดที่ 6 ภารกิจด้านสุขภาพ ส่วนที่ 1 การสร้างเสริมสุขภาพ ในมาตรา 67 ว่าด้วยแนวทางและมาตรการการสร้างเสริมสุขภาพด้วยการส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของประชาชนและของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะของบุคคลและความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับการดูแลตนเองด้านสุขภาพและการพึ่งตนเองของชุมชนของพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ

2. ข้อเสนอแนะด้านการศึกษา

2.1 เพื่อให้การปฏิรูประบบสุขภาพที่เน้นการสร้างเสริมสุขภาพประสบความสำเร็จ ระบบการศึกษาทางด้านการแพทย์และสาธารณสุข ควรมีบทบาทสำคัญยิ่งที่จะสร้างบัณฑิตที่มีกระบวนการทัศน์สุขภาพ และระบบสุขภาพที่เป็นองค์กรวม ด้วยการปลูกฝังแนวคิดและจัดการเรียนการสอนที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยสามารถใช้กระบวนการพัฒนากลุ่มสังฆะออมทรัพย์เป็นตัวอย่าง

2.2 ควรพิจารณาให้กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสังฆะออมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพอยู่ในหลักสูตรท้องถิ่น ของการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหลักสูตรในการศึกษานอกระบบ และเป็นตัวอย่างการเรียนรู้ของชุมชนในระบบการศึกษาตามอัธยาศัย

3. ข้อเสนอแนะด้านการวิจัย

3.1 จากความต้องการการพัฒนาสุขภาพภายในกลุ่มสังฆะออมทรัพย์ที่เป็นกรณีศึกษา ดังนั้นควรทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในหัวข้อรูปแบบกระบวนการพัฒนาการสร้างเสริมสุขภาพองค์กรวมของกลุ่มสังฆะออมทรัพย์

3.2 สถิติการภาคประชาชน เป็นประเด็นที่กำลังขับเคลื่อนสู่การเป็นนโยบายสาธารณะ ซึ่งในกระบวนการขับเคลื่อนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของภาคี คือ ภาคการเมือง ภาควิชา

การและภาคประชาชน การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนสวัสดิการภาคประชาชนสู่การเป็นนโยบาย จึงมีความจำเป็นและเป็นหัวข้อวิจัยที่น่าสนใจ

3.3 ปัญหาหนี้สินชุมชน เป็นปัญหาสำคัญของประเทศ จึงควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อหาทางออก โดยการประยุกต์ใช้กระบวนการพัฒนากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

3.4 เนื่องจากงานวิจัยเรื่องนี้เน้นกระบวนการพัฒนากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่เป็นภาพรวม ดังนั้นควรมีการทำวิจัยเจาะลึกในประเด็นสำคัญเพิ่มเติม เช่น กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพในระดับบุคคล กลุ่มและเครือข่าย

4. ข้อเสนอแนะด้านการปฏิบัติ

การนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ให้คำนึงถึงความแตกต่างของบริบทควรประยุกต์ใช้โดยยึดหลักการ ได้แก่ ขั้นตอน แนวคิด กิจกรรมหลัก แต่ในรายละเอียดของกิจกรรมให้ประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมกับบริบทนั้นๆ